

“TA’LIM SIFATI” TUSHUNCHASINI ZAMONAVIY ILMIY BILIMLARDA TALQIN ETILISHIDA ASOSIY YONDASHUVLAR

Isroilova Lola Sunnatovna

Navoiy davlat universiteti dotsenti, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Umrzoqova Nurshoda Amiriddin qizi

Navoiy davlat universiteti “Pedagogika nazariyasi va tarixi” mutaxassisligi 1-kurs magistranti

Annotatsiya. Ushbu tezisda ta'lim sifati tushunchasining zamonaviy ilmiy adabiyotlarda talqin etilishidagi asosiy yondashuvlar tahlil qilinadi. Tadqiqotda sifat kategoriyasining mazmun-mohiyati natijaviy, jarayonli, boshqaruv hamda manfaatdor tomonlarga yo'naltirilgan yondashuvlar asosida yoritilib, ularning o'ziga xos jihatlari qiyosiy o'rganiladi. Ta'lim sifati faqat talabalarning o'quv natijalari bilan emas, balki ta'lim jarayonining tashkil etilishi, professor-o'qituvchilar salohiyati, boshqaruv mexanizmlari hamda jamiyat ehtiyojlariga moslik darajasi bilan belgilanishi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar. oliy ta'lim, ta'lim sifati, sifat menejmenti, kompetensiyaviy yondashuv, ta'lim natijalari, pedagogik jarayon, monitoring, akkreditatsiya, raqobatbardoshlik.

So'nggi yillarda oliy ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan tarkibiy islohotlar, raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi hamda mehnat bozori talablarining o'zgarishi oliy ta'lim muassasalari faoliyatiga yangicha yondashuvni taqozo etmoqda. Zamonaviy sharoitda oliy ta'lim nafaqat mutaxassis tayyorlash bosqichi, balki jamiyatning intellektual va innovatsion salohiyatini belgilovchi strategik soha sifatida qaralmoqda. Shu bois oliy ta'lim samaradorligini belgilovchi asosiy mezonlardan biri sifat masalasi hisoblanadi.

Pedagogik va ilmiy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, “oliy ta'lim sifati” tushunchasiga nisbatan yagona yondashuv shakllanmagan. Ayrim tadqiqotchilar uni talabalarning o'zlashtirish natijalari, kasbiy kompetensiyalari va bitiruvchilarning mehnat bozorida raqobatbardoshligi bilan bog'lasalar, boshqalar ta'lim jarayonining mazmuni, professor-o'qituvchilar salohiyati, moddiy-texnik ta'minot, boshqaruv va ichki monitoring tizimlari orqali izohlaydilar. Shuningdek, oliy ta'lim sifatini manfaatdor tomonlar — talaba, ish beruvchi va jamiyat ehtiyojlarini qondirish darajasi bilan baholashga qaratilgan qarashlar ham mavjud. Bu esa mazkur tushunchaning murakkab, ko'p omilli va tizimli xarakterga ega ekanligini ko'rsatadi.

Mazkur holat oliy ta'lim sifatini zamonaviy ilmiy bilimlar nuqtai nazaridan chuqur tahlil qilish, turli nazariy yondashuvlarni qiyosiy o'rganish hamda ularning metodologik asoslarini aniqlashtirish zaruratini yuzaga keltiradi. Ushbu tezisda “oliy

ta'lim sifati" tushunchasining talqin etilishida shakllangan asosiy yondashuvlar tahlil qilinib, ularning pedagogik amaliyotdagi ahamiyati yoritiladi.

Oliy ta'lim sifati muammosi xorijiy va mahalliy tadqiqotlarda turli nazariy yondashuvlar doirasida o'rganilgan bo'lib, mazkur tushunchaning mazmunini aniqlashga qaratilgan bir qator ilmiy maktablar shakllangan.

Oliy ta'lim sifatini konseptual jihatdan izohlashga dastlabki urinishlar ingliz tadqiqotchilari Lee Harvey va Diana Green ishlarida uchraydi. Ular sifat tushunchasini "mukammallik", "moslik", "maqsadga muvofiqlik", "qiymat samaradorligi" hamda "transformatsiya" kabi besh xil talqin orqali izohlab, oliy ta'lim sifatining ko'p o'lchovli tabiatini asoslab bergan. Mazkur yondashuv hozirgi kungacha sifatni kompleks baholashning nazariy poydevori sifatida qo'llanilmoqda [1].

Sifatni boshqaruv nuqtai nazaridan tadqiq etgan olimlar orasida W. Edwards Deming va Joseph M. Juran alohida o'rin tutadi. Ularning umumiy sifat menejmenti (TQM) konsepsiyasi ta'lim sohasiga ham tatbiq etilib, oliy ta'lim muassasalarida uzluksiz takomillashtirish, monitoring va ichki nazorat mexanizmlarini joriy etish zarurligini ko'rsatadi. Ushbu yondashuvda sifat yakuniy natijadan ko'ra boshqariladigan jarayon sifatida talqin etiladi [3, 4].

Pedagogik jarayon samaradorligini ta'lim sifati bilan bog'lagan tadqiqotchilar orasida John Biggs alohida e'tiborga molik. U tomonidan ilgari surilgan "konstruktiv moslik" (constructive alignment) g'oyasiga ko'ra, ta'lim sifati o'quv maqsadlari, o'qitish metodlari va baholash vositalari o'rtasidagi uyg'unlik darajasi bilan belgilanadi. Bu yondashuv oliy ta'limda kompetensiyaviy modelni amaliyotga joriy etishda metodik asos bo'lib xizmat qiladi [2].

Oliy ta'limni ijtimoiy tizim sifatida o'rganishda Martin Trow tomonidan ishlab chiqilgan "ommaviylashuv" konsepsiyasi ham muhim ahamiyatga ega. U oliy ta'lim qamrovining kengayishi sifat masalasini yangi bosqichga olib chiqishini, ya'ni nafaqat elita tayyorlash, balki ommaviy va barqaror sifatni ta'minlash zarurligini ta'kidlaydi. Bu qarashlar oliy ta'lim sifatini ijtimoiy ehtiyojlar bilan bog'liq holda baholashga xizmat qiladi [5].

Y.Turganov va A.Qo'shmurodovlarning fikricha, sifat, ta'lim sifati va ta'lim sifatini boshqarish tushunchalari ko'p o'lchovli hamda tizimli kategoriyalar bo'lib, ularni falsafiy va boshqaruv nuqtayi nazaridan kompleks yondashuv asosida talqin etish zarur. Ta'lim sifati davlat ta'lim standartlari, jamiyat talablari va ta'lim natijalarining o'zaro uyg'unligi bilan belgilanadi. Ta'lim sifatini boshqarish esa ta'lim jarayoniga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash, monitoring qilish va doimiy takomillashtirishga yo'naltirilgan maqsadli boshqaruv jarayoni sifatida izohlanadi [6].

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, mazkur olimlar va tashkilotlar qarashlari bir-birini to'ldiradi: boshqaruv yondashuvi jarayonni takomillashtirishga, pedagogik yondashuv o'qitish samaradorligiga, ijtimoiy yondashuv esa natijaning jamiyat ehtiyojlariga

mosligiga urg'u beradi. Demak, oliy ta'lim sifatini mazkur omillar integratsiyasi asosida kompleks baholash eng maqbul ilmiy yondashuv hisoblanadi.

Zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda oliy ta'lim sifati murakkab va ko'p omilli ijtimoiy-pedagogik hodisa sifatida talqin etilib, uni yagona mezon asosida baholash mumkin emasligi ta'kidlanadi. Shu sababli mazkur kategoriya turli nazariy yondashuvlar doirasida izohlanadi hamda har bir yondashuv sifatning muayyan jihatini ochib beradi. Oliy ta'lim amaliyotini samarali tashkil etish uchun ushbu qarashlarni o'zaro uyg'unlikda ko'rib chiqish muhim hisoblanadi.

Birinchi navbatda, natijaviy yondashuv keng tarqalgan bo'lib, unda sifat ta'limning yakuniy mahsuli — bitiruvchining bilim darajasi, kasbiy kompetensiyalari va mehnat bozoridagi muvaffaqiyati bilan belgilanadi. Mazkur qarashlarga ko'ra, oliy ta'lim muassasasining faoliyati talabaning real kasbiy vazifalarni bajarishga tayyorligi bilan o'lchanadi. Xalqaro hisobotlarda, xususan, Organisation for Economic Co-operation and Development tavsiyalarida ham ta'lim sifati bitiruvchilarning bandligi, funksional savodxonligi va raqobatbardoshligi orqali baholanishi qayd etiladi. Ushbu yondashuvning ustun tomoni – aniq o'lchash imkoniyatining mavjudligi bo'lsa-da, u ta'lim jarayonining ichki mexanizmlarini to'liq aks ettira olmaydi.

Ikkinchi — boshqaruvga asoslangan yondashuv bo'lib, unda sifat oliy ta'lim muassasasida tashkil etilgan boshqaruv tizimining samaradorligi bilan bog'lanadi. Sifatni rejalashtirish, monitoring qilish va uzluksiz takomillashtirish g'oyalari dastlab sanoat sohasida ishlab chiqilgan bo'lsa-da, keyinchalik ta'limga ham tatbiq etilgan. Bu borada W. Edwards Deming hamda Joseph M. Juran tomonidan ishlab chiqilgan umumiy sifat menejmenti konsepsiyasi muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Mazkur yondashuvda sifat doimiy nazorat va tahlil orqali ta'minlanadigan uzluksiz jarayon sifatida qaraladi. Natijada ichki audit, reyting, akkreditatsiya kabi mexanizmlar oliy ta'lim sifatini kafolatlash vositasi sifatida qo'llaniladi.

Uchinchi — pedagogik (jarayonli) yondashuvda esa sifat bevosita o'qitish jarayonining mazmuni va samaradorligi bilan bog'lanadi. Bu yerda asosiy e'tibor ta'lim dasturlarining zamonaviyligi, o'qitish metodlari, professor-o'qituvchilarning kasbiy mahorati hamda talabalarning mustaqil faoliyatiga qaratiladi. John Biggs tomonidan ilgari surilgan konstruktiv moslik g'oyasiga ko'ra, o'quv maqsadlari, ta'lim jarayoni va baholash mezonlari o'zaro uyg'unlashgandagina kutilgan sifatga erishish mumkin. Ushbu yondashuv oliy ta'limda kompetensiyaviy modelni samarali joriy etishga xizmat qiladi hamda talabaning faol o'quv subyekti sifatida shakllanishini ta'minlaydi.

To'rtinchi — iste'molchi va manfaatdor tomonlarga yo'naltirilgan yondashuvda oliy ta'lim sifati ta'lim xizmatlaridan foydalanuvchilarning qoniqish darajasi bilan belgilanadi. Bunda talaba, ota-ona, ish beruvchi va jamiyatning ijtimoiy buyurtmasi asosiy mezon sifatida qaraladi. Mazkur pozitsiya oliy ta'limni ochiq ijtimoiy tizim sifatida talqin etgan Martin Trow qarashlari bilan hamohangdir. U oliy ta'limning

ommaviylashuvi sharoitida sifatni faqat akademik natijalar bilan emas, balki ijtimoiy samaradorlik bilan ham baholash zarurligini asoslaydi.

Shuningdek, sifatning ko'p qirrali mohiyatini tizimli ravishda izohlashga uringan tadqiqotchilar orasida Lee Harvey va Diana Green alohida o'rin egallaydi. Ular sifatni bir nechta ma'nolarda — mukammallik, maqsadga muvofiqlik, samaradorlik va transformatsiya sifatida talqin etib, oliy ta'limning shaxs rivojiga ta'sirini asosiy ko'rsatkich sifatida ko'rsatadilar. Bu yondashuv sifatni faqat miqdoriy emas, balki mazmuniy va ijtimoiy jihatdan ham baholash zarurligini ko'rsatadi [1].

Ko'rib chiqilgan yondashuvlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ularning har biri oliy ta'lim sifatining alohida tomonini yoritadi, biroq ularning birortasi mustaqil holda mazkur tushunchaning to'liq mazmunini ifodalay olmaydi. Shu bois oliy ta'lim sifatini ta'minlashda natijaviylik, jarayon samaradorligi, boshqaruv mexanizmlari hamda manfaatdor tomonlar ehtiyojlarini o'zaro integratsiyada ko'rib chiqish maqsadga muvofiqdir. Faqat kompleks yondashuvgina oliy ta'lim muassasasining barqaror rivojlanishi va raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlashini kafolatlay oladi.

Olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, oliy ta'lim sifati murakkab va ko'p qirrali tushuncha bo'lib, uni birgina mezon yoki ko'rsatkich orqali baholash yetarli emas. Ilmiy manbalarda mazkur kategoriya turlicha talqin qilinib, ayrim hollarda ta'lim natijalari, boshqa hollarda jarayonning tashkil etilishi, boshqaruv samaradorligi yoki manfaatdor tomonlar ehtiyojlarini qondirish darajasi bilan bog'lab izohlanadi. Bu esa oliy ta'lim sifatining tizimli va integrativ xarakterga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, natijaviy yondashuv bitiruvchilarning kasbiy tayyorgarligini baholashga xizmat qilsa, boshqaruv yondashuvi sifatni uzluksiz nazorat va takomillashtirish mexanizmlari orqali ta'minlashni ko'zda tutadi. Pedagogik yondashuv o'qitish jarayonining mazmuni va metodlariga urg'u beradi, manfaatdor tomonlarga yo'naltirilgan yondashuv esa oliy ta'limning ijtimoiy samaradorligini asosiy mezon sifatida belgilaydi. Ushbu yondashuvlar bir-birini to'ldiradi hamda ularni o'zaro uyg'unlikda qo'llash oliy ta'lim sifatini ta'minlashda eng maqbul yo'l hisoblanadi.

Shu nuqtai nazardan, oliy ta'lim muassasalarida sifatni oshirish ta'lim natijalarini kompetensiyaviy asosda baholash, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish, samarali boshqaruv va monitoring tizimini yo'lga qo'yish hamda mehnat bozori talablari bilan integratsiyani kuchaytirishni talab etadi. Faqat kompleks yondashuv asosidagina raqobatbardosh, mustaqil fikrlaydigan va kasbiy faoliyatga tayyor mutaxassislarni tayyorlash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Harvey L., Green D. Defining quality // *Assessment and Evaluation in Higher Education*. – 1993. – Vol. 18, № 1. – P. 9–34.

2. Biggs J. Teaching for quality learning at university. – 2nd ed. – Buckingham: Open University Press, 2003. – 335 p.
3. Deming W. E. Out of the crisis. – Cambridge (MA): MIT Press, 1986. – 507 p.
4. Juran J. M. Juran's quality handbook. – 5th ed. – New York: McGraw-Hill, 1999. – 1730 p.
5. Trow M. Problems in the transition from elite to mass higher education // Policies for higher education / OECD. – Paris: OECD Publishing, 1974. – P. 51–101.
6. Turganov Y., Qo'shmurodov A. Sifat, ta'lim sifati, ta'lim sifatini boshqarish tushunchalarining ilmiy-pedagogik talqini // Inter education & global study. — 2024. — № 4 (2). — B. 259–266. — ISSN 2992-9024.